

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

André Degerfeldt

Skadestånd som kostnadsersättning
– ett skadat kostnadsansvar?
Om rättegångskostnad

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin: VT 24

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING.....	3
FÖRKORTNINGAR.....	5
1 INLEDNING.....	6
1.1 Bakgrund.....	6
1.2 Syfte och frågeställning.....	7
1.3 Teori och metod	7
1.4 Material och forskningsläge.....	9
1.5 Avgränsningar	9
1.6 Disposition	10
2 KOSTNADSERSÄTTNING	11
2.1 Kostnad eller skada, och rättegångskostnad.....	11
2.2 Ersättningsskyldighet och kostnadsersättning	12
3 ALLMÄNNA TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER FÖR KOSTNADSANSVAR I PROCESSRÄTTEN.....	13
3.1 Skadeståndsteorin	13
3.1.1 Närmare om skuldprincipen.....	14
3.1.2 ...Och rättskällorna	15
3.2 Rättsskyddsteorin	16
3.2.1 ...Och rättskällorna	17
4 PRINCIPIELLA- OCH ÄNDAMÅLSÖVERVÄGANDEN BAKOM KOSTNADSANSVARET.....	19
4.1 Syfte och funktion	19
4.2 Rättssäkerhet.....	20
4.3 Rent principiellt, eller?.....	22
5 DET ALLMÄNNAS SKADESTÅNDSANSVAR	24
5.1 Principiella och ändamålsöverväganden.....	24
6 ANALYS.....	26
6.1 Begreppsvalet.....	26

6.2	Betydelsen av teoretisk utgångspunkt	26
6.3	Syfte och funktion	28
6.4	Avslutande kommentar.....	29
KÄLLOR OCH LITTERATUR.....		31
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING		36

Summary

Liability for reimbursing the other party's costs in court proceedings is a common aspect of procedural law, yet it is notably absent in administrative proceedings. Historically, such cost liability was viewed as a form of tort, a perspective that has since been largely abandoned in most types of litigation. However, this tort-based view of cost liability persists and is experiencing a constant resurgence in administrative proceedings. This paper examines the interchangeability between liability for damages and liability for costs.

The approach of analyzing the systematic structure of the law and its coherent framework in relation to the rule on cost liability begins by defining the rule's subject matter: the costs of litigation. The notion that this concept would lack purpose if it were a matter of damages casts doubt on its classification as such. Moreover, legal fees are procedural in nature and not associated with damages.

To apply liability for damages – masquerading as liability for reimbursement of costs – to legal expenses, a theory of damages was initially employed. However, this theory has long been obsolete in the legal framework governing cost liability. Its successor, the legal protection theory, completely discards the principles of tort law and the concepts of fault or damage. This latter theory establishes the connection between cost liability and the legal process itself, rather than the damage caused by it. The theoretical differences have led to confusion and difficulties for legislators.

The theoretical considerations in modern discussions seem to be of secondary importance, as is particularly evident to those who study the legislative context of cost liability. However, when liability was introduced into the Code of Judicial Procedure, it was motivated by the concept of legal protection. Nowadays, discussions revolve around purpose, functionality, rule of law, and purely principled motivations, which nonetheless fall within the framework of the earlier theories of legal protection. More questionable is the assertion that the common functions of liability for damages and liability for costs – preventive and reparative – make these institutions equivalent. However, this

can be explained by the lack of systematic analysis of the appropriateness of the theories and the fact that efficiency aspects are not considered in such an undertaking.

The theoretical premise of a systematic law that is logically consistent, broad in scope, and supported by internal relationships is significantly undermined by the following conclusions. Firstly, viewing liability for damages and liability for reimbursing the other party's costs in court proceedings as interchangeable is contradictory, as only liability for costs is directly and inextricably linked to legal expenses and the legal process. Secondly, there is no consensus that these institutions are interchangeable. The only support for such a view is historical, and its revival in modern time is difficult to reconcile with contemporary notions of rule of law and justice.

Sammanfattning

Kostnadsansvar för motpartens rättegångskostnader i domstolsprocess är normalt förekommande i processrätten, men saknas i förvaltningsprocessen. Historiskt sett betraktades kostnadsansvaret som ett skadestånd, en ordning som sedermera övergavs i merparten av processformer, dock inte i förvaltningsprocessen där synen på kostnadsansvaret som skadestånd ständigt finner sin renässans. Denna uppsats undersöker utbytbarheten mellan skadeståndsansvar och kostnadsansvar.

Ansatsen att undersöka systematiken i lagen och rättssystemets koherenta struktur i förhållande till kostnadsansvarsregeln inleds med att definiera föremålet för regeln som sådan, rättegångskostnaden. Redan det faktum att begreppet hade saknat existensberättigande om det egentligen var fråga om ett skadestånd, föranleder betänkligheter. Därtill är rättegångskostnaden av processuell karaktär och inte knuten till en skada.

För att applicera skadeståndsansvaret – förtäckt till ett kostnadsansvar – på rättegångskostnader, har en skadeståndsteori tillämpats. Det är emellertid länge sedan denna teori hade sin plats i rättssystematiken för kostnadsansvaret. Teorins efterträdare är rättsskyddsteorin, vilken helt frångår de skadeståndsrättsliga principerna och idéer om skuld eller skada. Det är medelst denna senare teori som kostnadsansvaret kopplas till processen som sådan, och inte den skada som däri uppkommit. Det är också de teoretiska skillnaderna som tycks ha vållat lagstiftaren huvudbry och därför orsakat förvirring.

De teoretiska övervägandena i den moderna diskussionen tycks ha en underordnad betydelse, detta framgår särskilt tydligt för den som studerar diskussionen om kostnadsansvar i lagstiftningssammanhang. Ansvaret motiverades emellertid vid införande i rättegångsbalken av rättsskyddstanken. Numera talas det om syfte, funktion, rättssäkerhet och rent principiella bevekelsegrunder, vilka likväl ryms inom de tidigare rättsskyddsteorierna. Av mer tveksam karaktär är talet om att skadeståndsansvarets och kostnadsansvarets gemensamma funktioner, de preventiva och reparativa, gör instituten ekvivalenta.

Detta finner emellertid sin förklaring i bristen på systematisk analys av ändamålsenligheten med, och negligering av effektivitetshänsyn i, ett sådant äventyr.

Den teoretiska utgångspunkten om en systematisk lag som är logisk motsägelsefri, har omfattande räckvidd, och stödrelationer där emellan, förfelas på ett betydande sätt genom följande slutsatser. Dels är synen på skadeståndsansvar och kostnadsansvar som utbytbara motsägelsefull, eftersom det bara är kostnadsansvar som är kopplat till en rättegångskostnad; direkt och omedelbart förbunden med processen, dels saknas det samsyn på att instituten skulle vara utbytbara. Det enda stöd som går att finna för en sådan syn är förpassat till historien, och en förnyelse av densamma är svårförenlig med den samtida synen på rättssäkerhet och rättvisa.

Förkortningar

app.	application
dir.	direktiv
Ds	Departementsskrivelse
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
JT	Juridisk Tidskrift
JuU	Justitieutskottet
kap.	kapitel
LU	Lagutskottet
NJA	Nytt juridiskt arkiv
no.	nummer/number
not.	notis
Prop.	proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TSN	Tidskriften Skattenytt

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I såväl tvistemål som brottmål anses det numera vara en grundläggande princip att det föreligger en kostnadsansvarsregel som innebär att tappande part i en domstolsprocess skall ersätta vinnande part. I motsats därtill gäller som utgångspunkt, enligt förarbeten¹ och litteratur², vad beträffar förvaltningsmål, att den enskilde själv får bära sina kostnader i förvaltningsmål. Det har tidigare poängterats att diskussionen om kostnadsansvaret för rättegångskostnader i förvaltningsprocessen på intet sätt har varit teoretiskt utvecklad.³ Ett fåtal ansatser har emellertid företagits för att skapa en diskussion angående spørsmålet.⁴ I regel har diskussionen fokuserat på de sakliga (funktions och ändamålsorienterade) respektive de principiella argumenten för och mot kostnadsansvar.⁵

Högsta förvaltningsdomstolen (HFD) slog med domen i HFD 2022 ref. 10 fast att i det fall den enskilde inte kan erhålla ersättning för sina (befogade) rättegångskostnader kan detta strida mot rätten till rättvis rättegång. Det är emellertid, menar rätten, tillräckligt att den enskilda, i vart fall i teorin, har en möjlighet att erhålla skadestånd för sitt eventuella ekonomiska lidande, för vilket den enskilde i så fall är anvisad till att väcka en talan mot staten i allmän domstol. Nyss refererade rättsfall har medfört att diskussionen om kostnadsansvar i förvaltningsmål har fått nytt liv.⁶ Det går att ställa sig frågan varför – räcker inte skadeståndsalternativet?

---

¹ Prop. 1988/89:126 s. 13., Prop. 2003/04:115 s. 29.

² Thorslund & Tärnqvist (9/2004) s. 545.

³ Ekelöf, Bylund & Edelstam 2006 s. 280., Wejedal (2023) s. 185.

⁴ Se Munktell (1931), Wejedal (2017).

⁵ Se t.ex. Gemmel (1899), Wildte (1931), Jacobsson (1964), Bellander (2017).

⁶ Dir. 2024:39 s. 2.

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsens syfte är att utifrån ändamåls-, rättssäkerhets- och rent principiella överväganden bakom kostnadsansvaret i domstolsprocessen undersöka i vilken utsträckning ett skadeståndsansvar kan ersätta kostnadsansvar för biträdandekostnader. Arbetet ska därvid belysa systemenligheten och koherensen i ett sådant substitut. För att uppnå det nämnda syftet ska följande frågeställning utredas och besvaras:

Hur förhåller sig skadeståndsansvar till kostnadsansvaret i domstolsprocessen?

1.3 Teori och metod

Den traditionella synen på rättsdogmatik är att denna ämnar tolka och systematiseras samt rekonstruera innehållet i gällande rätt. Den metodologiska utgångspunkten i detta arbete är att utifrån de vedertagna rättskällorna – lagstiftning, rättspraxis och förarbeten – just systematisera och analysera gällande rätt för kostnadsansvaret i domstolsprocessen.⁷ Därefter sätts den rekonstruerade rätten in i ett sammanhang med problemformuleringen och rättsreglernas koherenta struktur undersöks ur ett såväl kritiskt som systematiskt perspektiv. Uppsatsen tar avstamp i ett *de lege lata* perspektiv, där rättskällorna läggs till grund för utredningen av gällande rätt.

När gällande rätt granskas utifrån frågeformuleringen förekommer också *de lege ferenda* resonemang och ändamålsargument. Nyss sagda ligger inte nödvändigtvis utanför rättsvetenskapen, trots att metodens plats inom rättsdogmatiken inte är självklar.⁸ Arbetet anlägger vad Kleineman⁹ kanske skulle

---

⁷ Se här till Jareborg (2004) s. 4 f., Peczenik (1995) s. 312 ff., Kleineman (2018) s. 21 f., Sandgren (2018) s. 49.

⁸ Sandgren (1995-96a) s. 728., Westberg (1992) s. 424., Agell (1997) s. 42.

⁹ Kleineman (2018) s. 30–36.

karaktärisera som en *kritisk rättsdogmatik*, och föresatsen för arbetet är att vidga perspektivet och därav stundom gå utanför gällande rätt.¹⁰

Förvisso anses rättdogmatisk litteratur emellanåt ligga inom rättsdogmatiken och utgöra en rättskälla.¹¹ I detta arbete är litteraturen emellertid dels förvisad till att vara ett inslag – av stor praktisk betydelse – i den juridiska debatten, dels utgöra ett underlag för en djupare teoretisk förståelse för ämnet.¹²

Det går att ställa sig frågan varför denna metod överhuvudtaget används? Ibland talas det inom rättsdogmatiken om koherens, eller kanske snarare om att rättsdogmatiken bidrar till ett rättssystemets systematiska koherens. Vissa går så långt som att koherens kan vara rättsdogmatikens idé.¹³ För att synen på skadeståndsansvaret såsom kostnadsansvar ska vara koherent med rättssystemet behöver tre förutsättningar föreligga. Den första (1) är logisk motsägelselfrihet, den andra (2) är omfattande räckvidd och den tredje (3) är stödd från andra komponenter i systemet. Rättsdogmatiken innebär ofta en avvägning mellan olika hänsyn. Genom användningen av analogislut, motsatsslut, argument *a fortiori* och ändamålstolkningar är det min avsikt att undersöka systematiken i rätten och rättssystemets kontinuitet.¹⁴ Svaret på den inledande frågan om det metodologiska valet ligger följaktligen i teorin om koherens; rättsdogmatiken är i själva verket en systematisering medelst vilken rätten blir rättvisare.

---

¹⁰ Se Jareborg (2004) s. 4., Jfr dock Sandgren (2018) s. 48 ff., Jag vill på intet sätt kritisera, eller stigmatisering, diskussionen huruvida olika *de lege ferenda* argument gör sig bättre inom rättsanalytiska eller rättspolitiska metoder. Diskussionen saknar helt enkelt utrymme i denna studie.

¹¹ Jareborg (2004) s. 8.

¹² Lehrberg (2022) s. 205., Kleineman (2018) s. 28 ff.

¹³ Peczenik (2005) s. 259 ff.

¹⁴ Se härtill Peczenik (2005) s. 259 ff.

1.4 Material och forskningsläge

För det första ska något sägas om den rikliga mängd förarbeten, av varierande dignitet, som konsulterats i detta arbete. För den som vill förstå lagens systematik är det av väsentlig betydelse att reflektera över lagstiftens överväganden och resonemang vid såväl utredandet som införandet av lag. Kostnadsansvarsfrågans närvaro – i modern tappning – i förarbetena närmar sig, om inte överskrider, ett sekel. Således finns däri en uppsjö av inspiration för den juridiska argumentationen. För det andra har Sigurd Wildte och Sebastian Wejedal med flera, genom sina respektive verk i den juridiska litteraturen bidragit till en djupare förståelse för rättens teori och systematik på området. Det ska i sammanhanget nämnas att det forskning om frågan som sådan, nyss nämnda författare, tillsammans med Ernst Kallenberg, Hugo Gemmel, Henrik Munktell och Per Olof Ekelöf – bland andra – har emellertid lagt grunden, i fråga om forskning kring rättegångskostnader och skadestånd, på vilken denna uppsats vilar.¹⁵ För det tredje, och avslutningsvis, måste även lagtext och praxis kommenteras. Den som har att utreda gällande rätt, i bemärkelsen ”vad säger lagen” har många gånger störst hjälp av nu angivna rättskällor. För arbetets vidkommande har dessa källor använts sparsamt, och då i huvudsak för att visa på rättstillämparens uppfattning av gällande rätt. Lagen framstår nämligen som klar. Oklar är emellertid systematiken i densamma.

1.5 Avgränsningar

Ett flertal monografier i den processrättsliga litteraturen har ägnats åt kostnadsansvarsfrågan, vilket ger vid handen att det är lämpligt med relativt långtgående avgränsningar i denna uppsats. Huruvida kostnadsersättning överhuvudtaget bör medges i processen ligger utanför detta arbete. Behandlingen av skadeståndsreglerna är avgränsad till syftet med det allmännas skadeståndsansvar. Två i och för sig viktiga principer är officialprincipen och kvittningsprincipen. Dessa principer är emellertid direkt anknutna till frågan om kostnadsersättning bör medges eller ej och kommer således lämnas utanför framställningen.

---

¹⁵ Wildte (1931)., Wejedal (2017)., Kallenberg (1939)., Gemmel (1899)., Munktell (1937)., Ekelöf (2006).

1.6 Disposition

Den fortsatta framställningen inleds i det följande *kapitel två* med en kort genomgång av begreppen kostnad, skada, och rättegångskostnad. Detta i syfte att skapa en förståelse för kostnadsersättningsinstitutets ursprungliga natur. En förståelse som sedan kan läggas till grund för en generell utgångspunkt genom vilken det efterkommande materialet bör förstås. I *kapitel tre* sker en presentation av det relevanta allmänna teoretiska utgångspunkterna för kostnadsansvaret i domstolsprocessen, såsom de har förståtts inom litteraturen. Föresatsen för detta kapitel är att ge läsaren den nödvändiga förståelsen om kostnadsansvaret som erfordras för att tillgodogöra sig det efterföljande arbetet. De där efter följande *kapitel fyra* behandlar de bevekelsegrunder som ligger bakom regleringen av kostnadsersättning inom processrätten, något som sker genom en genomlysning av rättskällorna. *Kapitel fem* ägnas i sin helhet åt syftet med det allmännas skadeståndsansvar gentemot enskilda. Kapitlet ska förstås i kontexten av de föregående kapitlen och kontrasteras i analysen mot övriga kapitel. Uppsatsens avslutande *kapitel sex* inleds med en granskning av begreppsvalet för ersättningsformen. Därefter följer en redogörelse för betydelsen av vilken teoretiska utgångspunkt för kostnadsansvaret som anläggs. Sedan sker en undersökning vilket syfte som ska tillgodoses genom kostnadsansvaret och vilka effekter detta får. Uppsatsen avslutas med att kommentera det allmännas skadeståndsansvar och dess plats som ställföreträdare, eller rent av ersättare, för kostnadsansvaret i domstolsprocessen. Utöver nu sagda innehåller uppsatsen en tillbörlig löpande analys för att fungera såväl sammanfattande som att ge läsaren vägledning genom arbetet.

2 Kostnadsersättning

2.1 Kostnad eller skada, och rättegångskostnad

Den rådande uppfattningen i litteraturen är att det inom rättsvetenskapen inledningsvis inte gjordes någon skillnad mellan kostnad och skada.¹⁶ En kostnad kan, men måste inte, uppstå till följd av en skada. I det fall kostnaden uppstår till följd av en skada som inte tar sig uttryck på annat sätt än ett ekonomiskt lidande kan kostnadsbegreppet – som utgångspunkt – jämföras med en skadeståndsrättslig ren förmögenhetsskada.¹⁷

Frågan, hur vi ska förstå rättegångskostnadsbegreppet, har länge diskuterats och det kan uppmärksammas att det råder delade meningar om begreppets innebörd.¹⁸ Wildte menar att varje positiv eller icke-positiv kostnad som är ett direkt eller indirekt utflöde ur processen utgör en rättegångskostnad, i vart fall i begreppets objektiva mening.¹⁹ Kallenberg delar i och för sig denna åsikt men anser att rättegångskostnader, i rent juridisk mening, endast är sådana direkta utgifter, härledda till processen, som kan medföra ersättningskyldighet.²⁰ Här ska saken inte behandlas närmare än ett konstaterande att, i vart fall en part som anlitar ett biträde för en process kan sortera in denna kostnad såsom ett ekonomiskt lidande – en utgift – direkt orsakad av, och ovillkorligt förenad med, processen och att detta utgör en rättegångskostnad.²¹ Att det förhåller sig så åskådliggörs numera av lagtexten i rättegångsbalkens 18 kap.

---

¹⁶ Wildte (1931) s. 76 ff., Jfr Gemmel (1899) s. 6 ff.

¹⁷ ”Ren förmögenhetsskada” utgör enligt skadeståndslagen (1972:207) 1 kap. 2 § ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada., För djupare förståelse av begreppet; se t.ex. Bengtsson (2008) s. 43 f., Se härtill NJA 1982 s. 307. och tillhörande kommentarer av Bengtsson (1996a) s. 128 f. och av Hellner & Radetzki (2010) s. 65 och 449.

¹⁸ Kallenberg (1939) s. 1498 ff.

¹⁹ Wildte (1931) s. 69.

²⁰ Kallenberg (1939) s. 1498., Se också Gemmel (1899) s. 6. Som menar att ”hvarje ekonomisk uppoffring, som nödvändig är förenad med processen” utgör en rättegångskostnad, alltså att processen är kostnadens inre grund.

²¹ Wildte (1931) s. 70., Gemmel (1899) s. 11., Kallenberg (1939) s. 1500.

8 §, vilken föreskriver att arvode till ombud eller biträde utgör en rättegångskostnad. Märk väl att dessa begrepp inte alltid hålls isär.²²

Nu anförda, menar jag, ger vid handen att begreppet rättegångskostnad kan förstås som en utgift till följd av en skada som är av sådan karaktär att den visserligen utgör en ren förmögenhetsskada i skadeståndsrättslig mening, men däremot inte kan anses synonym med ett skadestånd. Om rättegångskostnaden vore att betrakta som ett skadestånd skulle all anledning att prata om ett rättegångskostnadsbegrepp saknas.²³ Rättegångskostnadens existens berättigar emellertid (möjligtvis) inte i sig själv ersättning för densamma.²⁴

2.2 Ersättningskyldighet och kostnadsersättning

Ersättningskyldighet förutsätter två saker. För det första behöver det finnas en kostnad för en part. För det andra förutsätts ett berättigat anspråk att få denna kostnad ersatt.²⁵ Ett sådant anspråk är inte civilrättsligt, anspråket saknar överhuvudtaget omedelbart samband med den materiellt omtvistade frågan.²⁶ Anspråket är, som ovan beskrivet, ett utflöde ur processen och således av processuell karaktär.²⁷ En rättegångskostnad ger således upphov till två anspråk. Dels har biträdet (A) ett privaträttsligt anspråk på den anlitande parten (B), dels har den anlitande parten (B) ett processrättsligt anspråk på sin motpart (C) i processen.²⁸ Det är detta senare anspråk, kostnadsansvaret, som är föremål för det fortsatta arbetet.

---

²² Wejedal (2017) s. 122., Lundin (2013-14) s. 218., Se också Almkvist & Elofsson (2013) s. 150. som menar att utfallet vid tillämpningen av reglerna i rättegångsbalken kan betraktas som ett processuellt skadestånd., Se också kapitel 4.2 om undantag från denna regel och dess innebörd.

²³ Jfr Wildte (1931) s. 79.

²⁴ Wildte (1931) s. 60., Ekelöf (2006) s. 276.

²⁵ Gemmel (1899) s. 14., Kallenberg (1939) s. 1408.

²⁶ Kallenberg (1939) s. 1507., Se också Jacobsson (1964) s. 47.

²⁷ Wildte (1931) s. 69., Kallenberg (1939) s. 1508., Gemmel (1899) s. 6.

²⁸ Wildte (1931) s. 129 f., Se också Kallenberg (1939) s. 1581.

3 Allmänna teoretiska utgångspunkter för kostnadsansvar i processrätten

3.1 Skadeståndsteorin

När det nu står klart att en biträdandekostnad utgör en rättegångskostnad och vi vet att, åtminstone i teorin, en sådan kostnad kan vara ersättningsgill är det på sin plats att, kortfattat, redogöra för teorierna bakom kostnadsansvaret i domstolsprocessen.

Som en reaktion mot den alltmer förekommande kvittningen av kostnader i processen, till följd av synen på ersättningsskyldigheten såsom straff²⁹, kom en teori som i allt väsentligt byggde på allmänna skadeståndsrättsliga principer att växa fram inte bara i litteraturen, utan även i lagstiftningen.³⁰ Synen på kostnadsansvaret var den, att ersättning skulle utgå för att återställa ett rubbat rättsförhållande.³¹ Det var med andra ord en form av sanktion mot tappande part grundad på dennas vårdslöshet gentemot vinnande part.³² Dock måste det poängteras att det, de facto, var kostnadsersättningens repetitiva funktion som var den primära.³³ Även om det i och för sig kan sägas ha funnits en idé om att straffa tappande part, utgjordes det huvudsakliga syftet alltså av att reparera uppkommen skada hos vinnande part.³⁴ Här har läsaren att observera den delning av kostnadsansvaret, sett ur skadeståndsteoretiskt perspektiv, som gör sig gällande. Å ena sidan skulle institutet gottgöra den vinnande parten, å andra sidan var institutet beroende av den tappande parten skuld.

Den rättfärdigandegrund som anlades inom teorin stödde sig på att tappande part på det ena eller andra viset kränkt vinnande parts rätt, på ett sätt som

---

²⁹ Jfr Munktell (1937) s. 8., Jfr Ekelöf (2006) s. 280.

³⁰ Munktell (1937) s. 8., Wildte (1931) s. 19 och 197 ff.

³¹ Wildte (1931) s. 197 f.

³² Jacobsson (1964) s. 24., SOU 1926:33 s. 203.

³³ Jacobsson (1964) s. 27.

³⁴ Jacobsson (1964) s. 27., Wejedal (2017) s. 120.

medförde skada.³⁵ Teorin verkar koppla ersättningsskyldigheten till ett missbruk av processen – inte till utgången processen – och således till rättstridigheten som sådan.³⁶ Frågan är om ersättningsskyldigheten egentligen hade särskilt mycket att göra med den materiella rätten, och det hela handlande – som Jacobsson diskuterar – om vem som var materiellt berättigad, eller om det var processen som sådan som ansågs utgöra skadan.³⁷

Nu anförda söker närmast förklara varför endera parten bör åläggas ett kostnadsansvar, en annan sak är att rättfärdiga vem som bör göra detta. Liksom i straffteorin var det inom skadeståndsteorin tappande parts skuld som avgjorde huruvida denne agerat rättsstridigt och därmed avgjorde ersättningsskyldighetens placering.³⁸

3.1.1 Närmare om skuldprincipen

Skuldprincipen har (haft) en framträdande roll för kostnadsansvaret i domstolsprocessen. Principen pekar ut vilken part som haft en rättsstridig vilja och således i förlängningen bär skuld till processen och därför bör bli ersättningsskyldig för motpartens rättegångskostnader.³⁹ Är det då fråga om objektiv skuld, påvisar det faktum att någon tappar processen dennas skuld?⁴⁰ Det skulle i sådant fall knappast gå att tala om skuld, culpa, i skadeståndsrättslig mening. En annan förklaring är att det fordras subjektiv skuld; en vilja till rättstridigheten.⁴¹ Tillämpningen av skuldprincipen kan antas ha gjort gränsen mellan skadestånd och rättegångskostnad väsentligen o(be)tydlig.⁴²

---

³⁵ Wildte (1931) s. 197.

³⁶ Munktell (1937) s. 9., Gemmel (1899) s. 23 ff.

³⁷ Jacobsson (1964) s. 28 ff.

³⁸ Wildte (1931) s. 198 f., Munktell (1937) s. 8 f., Gemmel (1899) s. 23., Kallenberg (1939) s. 1510.

³⁹ Munktell (1937) s. 9., Jacobsson (1964) s. 27 f., Gemmel (1899) s. 23 ff.

⁴⁰ Jfr Kallenberg (1939) s. 1510.

⁴¹ Wildte (1931) s. 199 f., Munktell (1937) s. 9., Se också Kallenberg (1939) s. 1510 f. som ansluter sig till idén att det erfordras en subjektiv rättstridighet.

⁴² Kallenberg (1939) s. 1508. not 6.

3.1.2 ...Och rättskällorna

Enligt Wejedal⁴³, Munktell⁴⁴ och Jacobsson⁴⁵ var kostnadsansvaret i 1734 års rättegångsbalk, för civilprocessens vidkommande, baserat på skadeståndsteoretiska principer.⁴⁶ Denna tolkning hänger respektive författare i huvudsak upp på lagtexten som sådan och hur denna tillämpades.⁴⁷ Därefter lyste i stort sett skadeståndsteorin med sin frånvaro i såväl lagstiftningssammanhang som dess produkt, med undantag från – som framgår av den fortsatta framställningen – förvaltningsprocessen. Desto fler utredningar, lagförslag och lagar var under början av 1900-talet sysselsatta med den, i kapitel 3.2, behandlade rättsskyddsteorin.

Även beaktat att rättsskyddsteorin kan antas ha intagit en mer framträdande position i lagstiftningsarbetet, framstår föreställningen om kostnadsansvaret för rättegångskostnader och skadeståndsansvar som samma sak ha levt kvar i lagstiftens medvetande (i vart fall för förvaltningsprocessen vidkommande) vilket kan åskådliggöras genom några uttalanden i rättskällorna. Först ut var Besvärssakkunniga i sitt slutbetänkande *Lag om förvaltningsförfarandet* (SOU 1964:27) som anförde ”Det bör även nämnas, att stundom även stadganden om skadeståndsansvar för det allmänna kunna fylla uppgiften att giva enskild part täckning för förfarandekostnad”.⁴⁸ Utredningen om rättshjälp i förvaltningsärenden anförde i sin tur i betänkandet *Offentligt biträde och kostnadsersättning i förvaltningsärenden* (SOU 1971:76) att:

Tydligt är att man här rör sig inom eller på gränsen till området för skadestånd. I själva verket utgör ju ersättning för rättegångskostnader en form av skadestånd. Att den kostnadsersättning varom skulle bli fråga, endast avser förberedande och utförande av talan – och inte någon skada av annan art – betager den således inte karaktären av skadestånd.⁴⁹

---

⁴³ Wejedal (2017) s. 119.

⁴⁴ Munktell (1937) s. 9 och 15.

⁴⁵ Jacobsson (1964) s. 25.

⁴⁶ Se härtill SOU 1938:44 s. 231.

⁴⁷ Jfr Wejedal (2017) s. 119., Munktell (1937) s. 9 f.

⁴⁸ SOU 1964:27 s. 683.

⁴⁹ SOU 1971:76 s. 73.

Detta uttalande är synnerligen intressant eftersom det följs upp av en redogörelse för de pågående reformerna av skadeståndslagen och de däri – numera – (i stort sett) gällande bestämmelserna om möjligheten till att få ersättning vid fel eller försummelse vid myndighetsutövning.⁵⁰ I förarbetena till skadeståndslagen – den ovan omtalade reformen – behandlades frågor om det allmännas skadeståndsansvar, vilket bland annat omfattar ren förmögenhetskada.⁵¹ Departementschefen gjorde följande uttalande:

Varken från rättstekniska eller sakliga synpunkter kan emellertid enligt min mening invändningar riktas mot att ett skadeståndsansvar för det allmänna förekommer vid sidan av och som en komplettering till lagregler om processkostnader.⁵²

Att notera är att de nu efter varandra citerade uttalandena hänvisar till varandra, men är inbördes motsägelsefulla.

3.2 Rättsskyddsteorin

En teori som inte tillämpar skuld som rättfärdigande är rättsskyddsteorin. Varför en part bör tillerkännas kostnadsersättning enligt teorin kan beskrivas som följer. Att en part nödgas till ekonomiska uppoffringar för att tillvarata sina materiella rättigheter är inte förenligt med det rättsskydd som staten, genom domstolarna, avser att tillhandahålla. Det ekonomiska lidandet, som följer av nödvändigheten att anlita en process för att tillvarata sin rätt, innebär att rätten blir begränsad. Om, det för att ernå sin påstådda rätt, förutsätts en ekonomisk förlust så innebär detta att det rättsliga förfarandet inte erbjuder full täckning för rättigheten.⁵³ Eftersom staten – genom domstolarna – förbehåller sig rätten att slutligt reglera ett rättsförhållande, och det saknas möjlighet till självhjälp, medför detta ett rättsskyddsanspråk för enskilda gentemot staten.⁵⁴ Staten skall tillse att individen kan realisera sin rätt, något som inte

---

⁵⁰ SOU 1971:76 s. 73.

⁵¹ Se skadeståndslagen (1972:207) 3 kap. 2 §.

⁵² Prop. 1972:5 s. 354.

⁵³ Jacobsson (1964) s. 42., SOU 1926:33 s. 208., Wildte (1931) s. 191 f., Se också Kallenberg (1939) s. 1514 och 1516. Not. 13. "[...] vinnande [part] ej kommer i åtnjutande af fullt skydd för sin genom domen fa ställda materiella rätt, med mindre han får sina kostnader för ernåendet af domsfaställelsen ersatta".

⁵⁴ Jfr Kallenberg (1917–1939) s. 1514.

– fullt ut – anses görligt om det är förenat med ekonomisk lidande.⁵⁵ Grundprincipen för teorin är således den om ett rättsskyddsanspråk, vilket innebär att i det fall något sådant anspråk inte kan göras gällande, någon ersättningskyldighet inte heller kan åläggas motparten.⁵⁶ Den tappande partens ersättningskyldighet enligt rättsskyddsteorin är i sin helhet beroende av utgången i målet.⁵⁷

3.2.1 ...Och rättskällorna

Vad beträffar processen i allmänhet var, vid införandet av rättegångsbalken, rättsskyddsteorin i förgrunden. I *Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning* (SOU 1926:33) uttalades det att, om en part skulle erhålla fullt skydd och få sin rätt erkänd genom domen, detta skydd "[...] icke [blir] fullständigt, med mindre han tillika får ersättning för de kostnader han ådragit sig för att få sin rätt erkänd [...]"⁵⁸ Därutöver uttalade kommissionen även att kostnadsansvar bör åläggas tappande part "[...] oavsett om det kan läggas honom till last eller ej, att målet dragits under domstolens prövning[...]"⁵⁹, vilket jag menar möjligtvis visar på ett avståndstagande från skuldprincipen.

Påståendet att det knappast råder något tvivel om att rättsskyddsteorin ligger till grund för reglerna om ersättningskyldigheten i rättegångsbalken finner därtill stöd i *Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk* (SOU 1938:44). Beredningen anslöt sig till Kommissionens ståndpunkter, dels uttalades att "Rättegångens syfte att bereda rättsskydd skulle endast ofullständigt uppnås, om icke den vinnande parten tillika finge gottgörelse för de kostnader han ådragit sig för att göra sin rätt gällande"⁶⁰, dels anförde beredningen att "[...] reglerna om skyldighet för part att gälda rättegångskostnad bör bygga på grundsatsen, att denna skyldighet i princip skall bestämmas med hänsyn

---

⁵⁵ Jacobsson (1964) s. 42., SOU 1926:33 s. 208., Wildte (1931) s. 191 f., Kallenberg (1939) s. 1514., Jfr Larsson (1976) s. 256.

⁵⁶ Kallenberg (1917-1939) s. 1515.

⁵⁷ Wejedal (2017) s. 121., SOU 1926:33 s. 208., SOU 1938:44 s. 231., Jfr dock Kallenberg (1917-1939) s. 1515. "Att denna gottgörelse gör gäldas af motparten, kan det, såvidt angår den ordinära civilprocessen, svårligen råda delade meningar om."

⁵⁸ SOU 1926:33 s. 208.

⁵⁹ SOU 1926:33 s. 208., Jacobsson (1964) s. 24.

⁶⁰ SOU 1938:44 s. 231.

till målets utgång, oberoende av om det kan läggas den tappande parten till last att rättegång kommit till stånd [...]”.⁶¹

Det är inte enbart inom den allmänna civilprocessen som kostnadsansvarets rättsskyddande funktion, till förmån för vinnande part, har åberopats. Utredningen *Rättegången i arbetstvister* (SOU 1974:8) gjorde angående regeln i 18 kap. 1 § rättegångsbalken följande beaktansvärda uttalande ”[Regeln] bidrar till att garantera rättsskyddet åt den som har rätt i sak.” och tillade att ”Skulle vinnande part alltid själv få bära sina kostnader kunde följden bli att det i många fall inte skulle löna sig att göra sin rätt gällande”.⁶²

Lagutskottets fick år 1948 anledning att uttala sig om ersättningsfrågan i förvaltningsmål. Utskottet anförde att den då rådande ordningen – att den enskilde i regel fick bära sina egna kostnader i förvaltningsmål – innebar att ”För att säkra sin rätt kan den enskilde nödgas i ett förvaltningsmål eller ärende ådraga sig betydande kostnader, för vilka han icke kan få någon ersättning.”⁶³ vilket enligt mig, lik rättsskyddsteorin, ger sken av en syn på processen som medel genom vilket den enskilda kan göra sin rätt gällande. De sakkunniga konstaterade år 1955 och år 1964 i Besvärskunnigas utredning att vinnande part bör ha möjlighet till ersättning i ett förvaltningsförfarande och att det stred mot det allmänna rättsmedvetandet att, för att undanröja ett oriktigt beslut, nödgas bära kostnader.⁶⁴ Nyss sagda låter sig knappast med säkerhet sorteras in under en, tidigare beskriven, teori. Däremot påminner argumentationen om den för teorin om rättsskydd. Därefter har kammarrätten i Göteborg (som remissinstans vid Justitieutskottets granskning av rättegångskostnader i förvaltningsprocessen år 1985) genom uttalandet att ”[...] inte heller den som tvingats föra sin sak till förvaltningsdomstol kan sägas ha fått sin fulla rätt, om han inte hålls skadelös i fråga om sina kostnader för domstolsprocessen”⁶⁵, tillsynes anslutit sig till tanken på kostnadsansvaret såsom ett institut ämnat att befordra de enskildas rättsskydd.

---

⁶¹ SOU 1938:44 s. 231.

⁶² SOU 1974:8 s. 140.

⁶³ LU 1948:12 s. 3.

⁶⁴ SOU 1955:19 s. 65 f., SOU 1964:27 s. 685 ff.

⁶⁵ JuU 1984/85:15 s. 34.

4 Principiella- och ändamålsöverväganden bakom kostnadsansvaret

4.1 Syfte och funktion

Kostnadsansvarets syfte inom processrätten har i modern tid (eventuellt) skiftat från rättsskyddsteoretiska överväganden till att närmast diskuteras ur ett perspektiv där *processens genomslagsfunktion* har varit i fokus; ett funktions- och ändamålsorienterat förhållningssätt.⁶⁶ I litteraturen har kostnadsansvaret beskrivits som nödvändigt för att ”säkerställa den materiella civilrättens genomslag”⁶⁷ genom att verka reparativt och preventivt.⁶⁸ I det fall kostnadsersättning inte utgår blir ”[...] processinstitutionens funktion att realisera den civilrättsliga regleringen icke tillfredsställande tillgodosedd”.⁶⁹

Vad beträffar kostnadsansvarets funktion har denna emellanåt beskrivits som *preventiv*. Wildte ansåg att avsaknaden av institutet kunde leda till uppenbar fara för processens idé.⁷⁰ Munktell anförde att institutet förutan skulle ”[...] en otrygghet i samhället för att, så snart processmöjlighet föreläge, bli ofredad av sin motståndare”.⁷¹ Vid införandet av kostnadsansvar i civilprocessen framhölls denna funktion – att bland annat att motverka obefogade rättegångar.⁷²

Domstolsutredningen framhöll i sitt betänkande *Domstolarna inför 2000-talet* (SOU 1991:106) att syftet med kostnadsansvaret i civilprocessen ”[...] går ju mycket längre än vad som skulle följa av det vanliga skadeståndsansvaret som har den närmast renodlat reparativa grunden” för att sedan följa upp detta

---

⁶⁶ Wejedal (2017) s. 132., Jfr Wildte (1931) s. 191 f. om rättsskyddet som processens idé.

⁶⁷ Wejedal (2017) s.132.

⁶⁸ Jfr SOU 1982:26 del A s. 223 f

⁶⁹ Welamson (1964) s. 684.

⁷⁰ Wildte (1931) s. 191.

⁷¹ Munktell (1937) s. 14.

⁷² SOU 1991:106 del A s. 641., Jfr SOU 1938:44 s. 231.

uttalande med en jämförelse mellan rättegångskostnadsansvaret och skadestånd. Utredningen accentuerar dels att rena förmögenhetsskador endast ersätts i särskilda fall, dels att skadestånd förutsätter dolus eller culpa, men också att rättegångskostnadsansvaret – däremot – är strikt. Av särskilt intresse är att utredningen här knyter an undantagen, från rättegångskostnadsansvar, till huruvida en förlorande part varit vållande eller till det fall det föreligger ett medvållande från vinnande part. Domstolsutredningen understryker där- efter att syftet med det långtgående kostnadsansvaret i tvistemål hänger ”[...] nära samman med behovet att sanktionera civilrätten.” och rättegångskostnadsansvaret i tvistemål har ”[...] en handlingsdirigerande effekt”⁷³ vilket ger uttryck uppfattningen att reglerna om kostnadsansvar har ett i första hand preventivt syfte i civilprocessen. Ett eventuellt kostnadsansvar i förvaltningsprocessen – menade utredningen – saknade det huvudsakliga preventiva syftet, i stället ansågs syftet med en sådan regel i förvaltningsprocessen i första hand vara reparativt.⁷⁴

Jag menar att vad Processlagsberedningen såg som en funktion (den preventiva effekten), en måhända avsedd effekt, en konsekvens av ersättningsinstitutets existens, enligt Domstolsutredningen var själva syftet med institutet som sådant.⁷⁵

4.2 Rättssäkerhet

Den som anser att processens funktion är att säkerställa rättssäkerheten kan också hävda att det förutsätts att den enskilda parten är i behov av erforderliga möjligheter att tillvarata sina intressen i processen på ett effektivt sätt.⁷⁶ Ett tänkbart argument – som lagstiftaren ställt sig bakom för skattemålens vidkommande⁷⁷ – kan formuleras som följer. Ur rättssäkerhetssynpunkt är det nödvändigt att den enskilda har tillgång till juridisk sakkunskap när det är behövt för att tillvarata hans rätt. I det fall den enskilde avstår att anlita

---

⁷³ SOU 1991:106 del A s. 641.

⁷⁴ Wejedal (2017) s. 179.

⁷⁵ Jfr Wejedal (2017) s. Om att Domstolsutredningen kom fram till detta genom att hänvisa till Processlagsberedningens uttalande.

⁷⁶ Wejedal (2017) s. 247.

⁷⁷ Prop. 1993/94:151 s. 132 f.

sådant ombud av ekonomiska skäl och därför inte kan tillvarata sin rätt riskeras rättssäkerheten. Detta ger vid handen att ett kostnadsansvar är rimligt såvitt kostnaderna inte är vållade av den enskilda eller utgör ett led i att fullgöra den enskildas skyldigheter.

Rättssäkerheten är det argument som låg till grund för lagen (1972:8) om rättegång i tvistemål om mindre värden – numera upphävd – och således i förlängningen till den undantagsregel i 18 kap. 8 a § rättegångsbalken som ominstgör biträdandekostnadens status såsom rättegångskostnad.⁷⁸ Regeln har sitt ursprung i rättsskyddsteorin.⁷⁹ Iden var att lagen skulle verka preventivt, genom att kostnader i processer som träffades inte utgjorde rättegångskostnader och således inte var ersättningsgilla, och på så vis minska den enskildas benägenhet processa.⁸⁰ Rättssäkerhetsargumentet hade dubbel betydelse, dels fordrades det en materiellt riktig dom för att processen skall vara rättssäker, dels ansågs det strida mot rättssäkerheten om rättegångskostnaderna var allt för avskräckande och parterna således överhuvudtaget inte anlidade domstolen.⁸¹

I förarbetena till fastighetsbildningslagen (1970:988) lyftes kostnadsansvarsreglernas (alltför) processavskräckande effekt till den enskildas nackdel som ett eventuellt främjande av rättsosäkerheten. Det hette att, genom ett begränsande av de enskildas kostnadsansvar gentemot det allmänna ”[...] kan man undvika rättsförluster till följd av att den enskilda avstår från att fullfölja talan mot ett avgörande som han anser oriktigt eller att på annat sätt hävda sina berättigade intressen gentemot det allmänns representanter”.⁸²

---

⁷⁸ Se Rättegångsbalken 18 kapitlet 8 a §., Prop. 1973:87 s. 156., Sjövall (2007) s. 220.

⁷⁹ Jfr Prop. 1973:87 s. 1.

⁸⁰ Prop. 1973:87 s. 43, 156., SOU 1982:26 s. 216 f.

⁸¹ Prop. 1973:87 s. 133 ff.

⁸² Prop. 1969:128 s. 921.

4.3 Rent principiellt, eller?

Ett paradigmskifte har ägt rum i fråga om medelst vilket argument kostnadsansvaret ska motiveras.⁸³ Numera förfäktas förhållningsättet att kostnadsansvaret utgör en del av rätten till rättvis rättegång.⁸⁴ Europadomstolen fastslog detta i avgörandet *Stankiewicz v. Poland*.⁸⁵ Högsta domstolen uttalade därefter i NJA 2015 s. 374, med hänvisning till det citerade avgörandet ovan, att avsaknaden av en möjlighet till kostnadsersättning kränker en parts rätt till en rättvis rättegång enligt artikel 6.1 i EKMR⁸⁶. Rätten stannade emellertid inte där, de hävdade även att motsvarande grundläggande principer – om kostnadsersättning som en del av rätten till rättvis rättegång – dessutom gör sig gällande enligt 2 kap. 11 § regeringsformen.⁸⁷ Högsta förvaltningsdomstolen har inte varit lika benägna att ansluta sig till det ovan beskrivna förhållningsättet, rätten medger dock att ”inte kan uteslutas” att det ”undantagsvis” kan förekomma situationer där avsaknaden av kostnadsersättning kan strida mot rätten till rättvis rättegång.⁸⁸

Vad innebär det då rent faktiskt att kostnadsersättningen är en del av rätten till rättvis rättegång? Mycket förenklat betyder detta att i det fall en part i ett enskilt fall inte kan få ersättning för befogade kostnader kan rättegången inte fullt ut vara rättvis. Detta följer av att det är en grundläggande förutsättning, för att rättegången skall vara rättvis, att det råder *processuell balans*⁸⁹ mellan parterna. Avgörande är att endera parten inte skall hamna i underläge gentemot sin vederpart. Nu sagda handlar om rättvisan i rättegången. En annan aspekt av rätten till rättvis rättegång är tillträdet till domstolen som sådant. När den enskilde överhuvudtaget – på såväl formell som informell grund –

---

⁸³ Jfr Sunnqvist (2022) s. 180.

⁸⁴ Se Sunnqvist (2022) s. 170 f.

⁸⁵ *Stankiewicz v. Poland*, app. no. 46917/99, p. 59.

⁸⁶ Europeiska konventionen den 4 november 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁸⁷ NJA 2015 s. 374. 17–20 p.

⁸⁸ HFD 2022 ref. 10. 31 p.

⁸⁹ Jfr SOU 1982:26 s. 228. Att det råder processuell balans innebär – i vart fall vad beträffar rättegångsbalken – att parterna är lika starka.

inte har tillträde till rättvis prövning, för att denna exempelvis möts av ekonomiska hinder, kränks rätten till rättvis rättegång.⁹⁰

---

⁹⁰ Wejedal (2023) s. 188 ff.

5 Det allmännas skadeståndsansvar

5.1 Principiella och ändamålsöverväganden

Det allmännas skadeståndsansvar vid myndighetsutövning gjorde entré vid skadeståndslagens ikraftträdande år 1972 och är historiskt betingat. Dessförinnan var det allmännas ansvar för vållande av skada tämligen begränsat.⁹¹ Frågan om det allmännas skadeståndsansvar uppmärksammade av *Kommittén angående det allmännas skadeståndsansvar* (SOU 1950:16). Kommittén uttalade att den som lidit skada av reparationsintresse har ett berättigat anspråk på gottgörelse, de tillade att det allmännas tilltagande ingripande ökade frekvensen av skador orsakade av det allmänna.⁹²

I mångt och mycket var det samhällsutvecklingsorienterade argument som åberopades. I den efterföljande propositionen hävdades det, i enighet med propositionens tankar, att det allmännas överhet gentemot medborgarna inte längre var accepterade värderingar.⁹³ Därtill menade lagstiftaren att direkta (formella) och indirekta (informella) tvång som myndighetsutövningen medför ger stöd för ett långtgående ekonomiskt skydd.⁹⁴ Ett skadeståndsansvar för det allmänna kom sedermera att införas, detta ansvar var emellertid mycket begränsat⁹⁵, något som enligt Bengtsson⁹⁶ och Kleineman⁹⁷ var ekonomiskt motiverat.

Med målet att minska begränsningarna i det allmännas skadeståndsansvar gentemot den enskilda kom en översyn av reglerna att ske i ljuset av samhällsutveckling och den allmänna rättskänslan.⁹⁸ Justitieråd Bengtsson anförde att "[...]myndigheternas möjligheter att ingripa i enskildas förhållanden

---

⁹¹ Bengtsson & Strömbäck (2008) s. 91 f.

⁹² SOU 1958:43 s. 19.

⁹³ Prop. 1972:5 s. 316 ff.

⁹⁴ Prop. 1972:5 s. 316 f.

⁹⁵ Jfr Karlgren (1972) s. 189.

⁹⁶ Bengtsson (1996a) s. 11.

⁹⁷ Kleineman (1991-92) s.63 f.

⁹⁸ Wejedal (2017) s. 203., Se också Ds 1989:12.

och bestämma över deras rättigheter och skyldigheter på många områden vidgats utöver vad som gällde vid [skadestånds]lagens tillkomst.” och att ”Därmed ökar också riskerna för att de enskilda medborgarna tillfogas ekonomiska förluster som en följd av felaktiga myndighetsåtgärder.” samt att lagstiftaren torde sakna medhåll från allmänheten i det att ”[...] den enskilde inte med fog kan göra anspråk på ersättning för alla fel som begås i den offentliga verksamheten”. Det ansågs svårt att motivera det allmännas avgränsade ansvar eftersom en sådan begränsning stred mot vad ”stora grupper medborgare finner naturligt och rimligt”.⁹⁹ Departementschefen delade Bengtssons syn i nyss anförda, av stor betydelse var att ”[...] utvecklingen på många områden har gått mot ökade befogenheter för det allmänna.” och det fick ”[...] anses naturligt att en sådan utveckling åtföljs av ett strängare skadeståndsansvar för myndigheterna”.¹⁰⁰

Skadeståndets effekter är ett mycket omdiskuterat ämne.¹⁰¹ Ekelöf och Lundstedt är av åsikten att skadeståndet som sådant såväl har en preventiv som reparativ funktion.¹⁰² Respektive författare är emellertid av åsikten att den preventiva effekten är överordnad.¹⁰³ Nyss sagda är emellertid knappast en vedertagen uppfattning. Skadeståndets reparativa effekt möter mindre motstånd.¹⁰⁴ Enligt Wejedal går det inte att med säkerhet säga vilka reparativa effekter skadeståndet har, i motsats till dess preventiva effekt som är tämligen självklar.¹⁰⁵

---

⁹⁹ Ds 1989:12 s. 13 ff.

¹⁰⁰ Prop. 1989/90:42 s. 6.

¹⁰¹ Jfr Hellner & Radetzki (2010) s. 39.

¹⁰² Ekelöf (1942) s. 76 f. som hänvisar till Lundstedt.

¹⁰³ Ekelöf (1942) s. 76 f. m.h.t. Lundstedt (1935) s. 108.

¹⁰⁴ Hellner & Radetzki (2010) s. 39 f, 171., Jfr Ekelöf (1942) s. 76 och 89 f.

¹⁰⁵ Wejedal (2017) s. 181.

6 Analys

6.1 Begreppsvalet

Alldeles oberoende om en kostnad, som har uppstått till följd av att någon har anlitat ett biträde i domstolsprocessen, i skadeståndsrättslig mening kan betraktas som en (ren förmögenhets)skada eller inte, utgör kostnaden i själva verket en rättegångskostnad. Det faktum att det ekonomiska lidandet är direkt orsakat och ovillkorligt förenat med processen konstituerar rättegångskostnaden. Den som ansluter sig till att det vore synnerligen obehövt att tala om ersättning för rättegångskostnader i det fall sådana i själva verket inte utgör något annat än ett skadestånd, har därmed att göra en distinktion mellan rättegångskostnad och skada. Divergensen mellan instituten är av mycket mer preciserad karaktär än mellan begreppen kostnad och skada. Såväl en rättegångskostnad som en skada kan emellertid ersättas. Dock med olikheten att den förra ersättningen är knuten till ett processuellt anspråk, vilket måste kontrasterat mot den senare, skadeståndet; när någon erhåller ersättning för en ren förmögenhetsskada är ersättningen materiellt betingad.

6.2 Betydelsen av teoretisk utgångspunkt

Rättegångskostnadernas definition och natur har betydelse för hur teorierna bakom kostnadsansvaret ska förstås. På motsvarande sätt har teorierna bakom kostnadsansvaret betydelse för att förstå kostnadsersättningen. För det första klarlägger teorierna frågan *varför* någon ersättning överhuvudtaget bör utgå. För det andra förklarar de dels *vilken part*, dels *varför denna part* har att ersätta den andre. Beträffande *varför* ersättning bör utgå följer det av skadeståndsteorin att ersättning ska utgå dels ska utgöra en from av sanktion mot tappande part, dels – och primärt – för att hålla vinnande part skadelös. Detta eftersom endera parten kränkt den andres rätt, rubbat ett rättsförhållande, på ett culpöst eller dolöst sätt. Nu sagda skiljer sig markant från den ursprungliga tanken bakom gällande rätt vad beträffar reglerna om kostnadsansvaret inom civilrätten. *Varför* kostnadsersättning bör utgå i civilprocessen grundar sig i tanken att vinnande part ej kommer i åtnjutande av sin fulla rätt med mindre än att denne får sin kostnad för tillvaratagandet av sin rätt ersatt. Helt klart

bjuder respektive teori ersättning för de kostnader som uppstår i processen. Det är emellertid enbart inom rättsskyddsteorin det går att tala om *kostnadsersättning* för *rättegångskostnader*. Inom skadeståndsteorin är det alltså en ersättning för en kostnad som uppstår till följd av en skada, det vill säga en form av (processuellt) skadestånd – om man så vill.

För att utveckla detta resonemang något behöver vi se till *vilken part* och *varför denna part* skall utge ersättning. Skadeståndsteorin ger vid handen att den som har subjektiv skuld till processen som sådan har att ersätta motparten, detta innebär inte med nödvändighet tappande part. I det fall ansvaret varit strikt, eller om ansvaret utgått ifrån objektiv skuld, är det inte längre fråga om skuld – i vart fall inte i skadeståndsrättslig mening. Svaret på frågan vem, och varför, är att *den som bär skuld* till processen har att ersätta motpartens kostnader. Rättsskyddsteorin frångår i sin tur all tanke på skuld, kostnadsansvar åläggs tappande part oberoende av dennes skuld. I rättsskyddsteorin är gränsen mellan de, ovan ställda, två frågorna betydligt otydligare än i skadeståndsteorin. Vinnande part ska få ersättning *därför* att dennes rätt ska tillvaratas, *den* tappande parten ska stå ersättningen *därför* att denna har förlorat processen. På motsvarande sätt som gäller vid det allmännas skadeståndsansvar mot enskilda, förutsätts enligt skadeståndsteorin att det föreligger någon typ av skuld för att aktualisera ett ersättningsanspråk. Däremot förutsätts inget mer än ett tappande av processen för att ålägga en part ett kostnadsansvar enligt rättsskyddsteorin. Ersättningen enligt skadeståndsteorin är således knutet till att någon bär skuld till en skada, samtidigt som kostnadsansvar enligt rättsskyddsteorin är ett ansvar för att tillgodogöra motpartens kostnader.

Teoriernas väsensskillnad till trots, har respektive teori använts för att förklara samma fenomen, att den ena parten emellanåt har att ersätta den andra i domstolsprocessen; kostnadsansvaret. Den förvirring, bestående av förväxlingen mellan skadeståndsansvar och kostnadsansvar i domstolsprocessen, som gjorde sig gällande i 1734 års rättegångsbalk, samt inom vår samtida förvaltningsprocess, framstår sprungen ur avsaknaden av distinktion mellan instituten emellan.

6.3 Syfte och funktion

Målet med att införa gällande rättsregler om kostnadsansvar i civilprocessen var att säkerställa parternas rättsskydd. *Syftet* var att reglerna skulle verka reparatoriskt genom att säkerställa den civilrättsliga lagstiftningens realiserande. Numera anses *syftet* med kostnadsansvaret vara att tillgodose processens genomslagsfunktion genom att verka såväl reparatoriskt som preventivt. Det reparatoriska syftet, uppnås genom att vinnande part (oberoende om detta är klagande eller svarande) hålls skadelös. Därjämte blir kostnadsansvarets preventiva *funktion* realiserad genom att ansvaret får en processavskräckande verkan. Nu sagda inger en känsla av inkännande, vilket inte är särskilt anmärkningsvärt med tanke på att omformulerat på detta sätt framstår även den ”nya” synen på *syftet* med kostnadsansvaret synnerligen lik rättsskyddsteorin. Inte heller kostnadsansvarets reparatoriska *funktion* är någon nyhet.

Den som i stället väljer att titta på syftet ur ett rättssäkerhetsperspektiv landar snabbt i att dels kan kostnadsansvaret bidra till materiellt riktiga domar genom att juridisk sakkunskap anlitas, dels i att den avskräckande effekten av ett sådant ansvar å ena sidan motverkar obefogade rättegångar, å andra sidan risker leda till rättsförluster. Applicerat på kostnadsansvaret påbjuder således rättssäkerheten som sådan – förutom materiellt riktiga domar, vilket måhända även det kan översättas till rättsskydd – såväl det reparatoriska som det preventiva syftet.

Det allmännas skadeståndsansvar gentemot enskilda motiverades genom samhällsutvecklingen mot att myndigheter fick en alltmer omfattande möjlighet att ingripa i enskildas rättigheter och skyldigheter. *Syftet* med reglerna var att erbjuda enskilda gottgörelse vid skada orsakad av myndigheter, inte att substituera ett kostnadsansvar vid eventuell rättegång. Det råder i och för sig delade meningar om vilken preventiv effekt skadeståndet har, något som emellertid är av underordnad betydelse, vad som är av betydelse och därtill okontroversiellt är att även skadeståndet har en reparatorisk *funktion*.

Om vi nu ställer oss frågan ifall skadestånd respektive kostnadsansvaret kan uppnå samma effekt, den preventiva och reparativa, har vi sannolikt att besvara frågan jakande. Det betyder i och för sig inte att detta skulle vara ändamålsenligt eller systematiskt riktigt. Ett helt annat spørsmål är hur effektivt det skulle vara.

6.4 Avslutande kommentar

Oberoende om det föreligger ett kostnadsansvar eller ett skadeståndsansvar följer att såväl kostnader som skada ska ersättas, även en skada som utgör en kostnad skall ersättas. Kostnadsansvarets funktion i domstolsprocessen är mångfacetterad men kan likväl sägas vara att hålla vinnande parten skadelös och till lika delar motverka rättsförlust som fungera processavskräckande. En stor skillnad mellan kostnadsansvaret och skadeståndsansvar – menar jag – ligger i att skadeståndsansvaret förutsätter något mer än en faktisk kostnad. Med andra ord, inte är ett strikt ansvar utan förutsätter dolus, culpa eller nödvändighet, samtidigt som kostnadsersättningsansvaret i det närmaste är helt knutet till utgången av processen och således, de facto, är rent strikt. Härav följer att även om respektive institut kan fylla samma funktion, är kostnadsansvaret näst intill strikt av en anledning, nämligen för att säkerställa processens genomslagsfunktion.

För det första passar skadestånd som substitut för kostnadsansvar helt enkelt inte in, det saknas såväl enhetlighet i detta synsätt som anledning att preferera det. För det andra föreligger det en logisk motsägelse. En kostnad kan utgöra en skada, men en rättegångskostnad är svårförenlig med ett skadestånd. Det allmännas skadeståndsansvar gentemot den enskilde tar sikte på när myndigheter har orsakat skada, inte på processen genomslagsfunktion. Skadeståndsansvaret handlar överhuvudtaget inte om rättegångskostnader, vilka – som vi vet – är direkt orsakade och omedelbart förbundna med processen och inte med en skada. Nu sagda ger vid handen att, för det tredje, saknas det ett systematiskt stöd att se dessa institut som utbytbara.

Slutligen medför ”skadeståndsalternativet” en risk för rättsförlust och en orättvisa bestående av processuell obalans mellan parterna. Likt Bengtsson i

fråga om skadestånd vill jag här framhärda det faktum att den enskilda idag lever i ett förvaltningsstyrt samhälle där myndigheters befogenhet att ingripa i de enskildas rättsförhållande är tämligen omfattande. Det måste anses stötande om den enskilda av ekonomiska skäl drar sig från att anlita process när det allmänna felat. Nyss anförda är en konsekvens i farans riktning. Det är i regel förenat med kostnader för juridiskt biträde att erhålla sin rätt, vilket i sin tur är nödvändigt med anledning av statens juridiska sakkunskap. En enskild riskerar således, förutan kostnadsansvaret, att varken erhålla sin fulla rätt eller få ekonomisk kompensation där för, vilket ej kan ske med mindre än att staten skulle handlat culpöst eller dolöst. Till syvende och sist är alltså tanken på ett skadeståndsansvar som substitut för kostnadsansvar i domstolsprocessen ett eftersättande av rättssäkerheten, en systematisk jungfrufärd vilken redan förlit, tillika ett sjösättande av en idé som äventyrar rättvisan, vilken jag härmed vill torpedera.

Källor och litteratur

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1926:33 Angående rättegångsväsendets ombildning – rättegången i tvistemål.

SOU 1938:44 Förslag till rättegångsbalk – motiv m.m.

SOU 1955:19 Administrativt rättsskydd – principbetänkande angående besvärsinstitutet och därmed sammanhängande ämnen.

SOU 1958:43 Skadestånd i offentlig verksamhet.

SOU 1964:27 Lag om förvaltningsförfarandet.

SOU 1971:76 Offentligt biträde och kostnadsersättning i förvaltningsärenden.

SOU 1974:8 Rättegången i arbetstvister.

SOU 1982:26 del B Översyn av rättegångsbalken – motiv m.m.

Ds 1989:12 Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen.

SOU 1991:106 del A Arbetsuppgifter och förfaranderegler.

Propositioner

Prop. 1969:128 Förslag till fastighetsbildningslag.

Prop. 1972:5 Förslag till skadeståndslag m.m.

Prop. 1973:87 Förslag till lag om rättegången i tvistemål om mindre värden, m.m.

Prop. 1988/89:126 Om ersättning för kostnader i ärenden och mål om skatt, m. m.

Prop. 1989/90:42 Om det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen.

Prop. 1993/94:151 Rättssäkerhet vid beskattningen.

Prop. 2003/04:115 Ändringar i fastighetsbildningslagens förfaranderegler m.m.

Övrigt riksdagstryck

Dir. 2024:39 Rättsliga biträden och rättegångskostnader.

Ds 1989:12 Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen.

LU 1948:12 I anledning av väckt motion angående bestämmelser om ersättning för parts kostnader i mål och i ansökningsärenden, som handläggs av förvaltningsdomstol eller annan offentlig myndighet.

JuU 1984/85:15 Om vissa förvaltningsprocessuella frågor.

Litteratur

Agell, Anders (1997), 'Rättsdogmatik eller konstruktiv rättsvetenskap', i: Frändberg, Åke, Göransson, Ulf & Håstad, Torgny (red.), *Festskrift till Stig Strömholm*, Iustus, Uppsala s. 35–62.

Almkvist, Gustaf & Elofsson, Niklas (2013) 'Rättegångskostnader i förenklade tvistemål.' *Svensk Juristtidning*, 2/2013, s. 150–168.

Bellander, Henrik (2017), *Rättegångskostnader – Om kostnadsbördan i dispositiva tvistemål*. Iustus, Uppsala.

Bengtsson, Bertil & Strömbäck, Erland (2008) *Skadeståndslagen: en kommentar*. Norstedts Juridik, Stockholm.

Bengtsson, Bertil (1996), *Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen*. Norstedts juridik, Stockholm.

Ekelöf, Per Olof, Bylund, Torleif & Edelstam, Henrik (2006) *Rättegång: Tredje häftet*. Norstedts Juridik, Stockholm.

Gemmel, Hugo (1899), *Om rättegångskostnadsersättning i civila mål*. Litografiska AB, Norrköping.

Hellner, Jan & Radetzki, Marcus (2010), *Skadeståndsrätt*. Norstedts Juridik, Stockholm.

Jacobsson, Ulla (1964), *Parts kostnad i civilprocess: Idéhistorisk utredning och synpunkter på kostnadsreglernas funktion*. Norstedt, Stockholm.

Jareborg, Nils (2004), 'Rättsdogmatik som vetenskap.' *Svensk Juristtidning*, 1/2004, s. 1–10.

Kallenberg, Ernst (1917 – 1939) *Svensk civilprocessrätt*. Gleerup, Lund.

Karlgren, Hjalmar (1972), *Skadeståndsrätt*. Norstedt, Stockholm.

Kleineman, Jan (1991-92), 'De offentliga rättssubjektens skadeståndsansvar – offentligrättslig reglering med privaträttslig metod.' *Juridisk Tidskrift*, 1/1991-92, s. 63–79.

Larsson, Sven (1976), 'De stigande rättegångskostnaderna' i: Eek, Hilding, Ljungman, Seve & Schmidt, Folke (red.), *svensk rätt i omvandling – Studier tillägnade Hilding Eek, Seve Ljungman och Folke Schmidt*. Norstedt & Söner, Stockholm s. 251–262.

Lehrberg, Bert (2022), *Praktisk juridisk metod*. Fjortonde upplagan, Iusté, Uppsala.

Lundin, Linda (2013-14) 'Fördelningen av kostnader i kommersiella tvister.' *Juridisk Tidskrift*, 1/2013-14, s. 218–223.

Munktell, Henrik (1937), *Rättegångskostnader i administrativ process*. Lundenquistskal bokhandeln, Uppsala.

Kleinman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund.

Peczenik, Aleksander (1995), *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*. Fritze, Stockholm.

Peczenik, Aleksander (2003), 'Juridikens allmänna läror', SvJT s. 263–272.

Sandgren, Claes (2018), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*. Fjärde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm.

Sjövall, Fredrik (2007), 'Något om kostnad och ersättning i förenklade tvistemål' i Nilsson, Mattias & Bexelius, Mattias (red.), *Till minnet av Södra Roslags tingsrätt – en minnesskrift utgiven av Notarieföreningen vid Södra Roslags tingsrätt*. Jure, Stockholm, s. 218–231.

Sunnqvist, Martin (2022), 'Rättsskyddsanspråk, rätt till domstolsprövning och rättegångskostnad'. i: Wallerman Ghavanini, Anna & Wejedal, Sebastian (red.), *Access to justice i Skandinavien*. santérus Academic Press, Stockholm, s. 165–188.

Thorslund, Gunilla & Tärnqvist, Lars (2004), 'Ersättning i mål och ärenden om skatt.' Tidskriften Skattenytt, 9/2004, s. 545–556.

Wejedal, Sebastian (2023), 'Finn fem fel – några (sista) reflektioner med anledning av HFD 2022 ref. 10', SvJT s. 174–198.

Wejedal, Sebastian (2017), *Rätten till biträde – Om biträdeskostnader vid svenska domstolar*. 1 upplagan, Juridiska intuitionens skriftserie, Göteborg.

Westberg, Peter (1992), *'Avhandlingsskrivande och val av forskningsansats; en idé om rättsvetenskaplig öppenhet'* i: Lars Heuman [Red], *Festskrift till Per Olof Bolding*. Juristförlaget, Lund, s. 421–446.

Wildte, Sigurd (1931), *Om kostnader i civil rättegång och deras gäldande*. Stockholms högskola.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen och Högsta förvaltningsdomstolen

NJA 1982 s. 307

NJA 2018 s. 49.

HFD 2022 ref. 10

Ö 2774 – 20

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen)

Stankiewicz v. Poland, Application no. 46917/99